

Phenomenology of Lived Experiences of Teachers of Multi-Grade Classes, Case Study: Teachers of Saqez City

Rashid Ahmadifar ^{1*}, Arazu Faragian ²

1 Associate Professor of Sociology and member of the Social Science Education Department of Kurdistan Farhangian University, Tehran, Iran

2 Secretary of Education and Lecturer of Payam Noor University, Saqez, Iran

* Corresponding author: r.ahmadifar@cfu.ac.ir

Received: 2023-12-02

Accepted: 2024-01-10

Abstract

The present study aimed to investigate the lived experiences of elementary school teachers about the challenges of multi-grade classes and to emphasize on their proposed solutions. It was conducted in the framework of qualitative research method and Colaizzi's phenomenological approach. The research statistical population consisted of experienced male and female teachers of multi-grade classes in Saqez, Iran, among whom a statistical sample of 10 teachers with the highest teaching years were selected through purposeful sampling method. The data obtained from the semi-structured interviews was analyzed through content analysis and open, pivotal and selective coding which led to the final summation of the most important educational challenges of multi-grade classes and practical solutions employed by these teachers. The findings showed that the most important educational challenges of multi-grade classes are 1) lack of time and time management due to the large number of textbooks and 2) students' bilingualism. Based on the findings it is suggested that multi-grade teacher-training courses and revising textbooks according to the conditions of these classes while adapting to the objectives of the national curriculum is of high necessity.

Keywords: Problems of multi grade classes, Teachers', Lived experiences, Suggested solutions

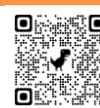
© 2019 Journal of New Approach to Children's Education (JNACE)

This work is published under CC BY-NC 4.0 license.

© 2022 The Authors.

How to Cite This Article: Ahmadifar, R. (2023). Phenomenology of Lived Experiences of Teachers of Multi-Grade Classes, Case Study: Teachers of Saqez City. *JNACE*, 5(3): 45-55.

پدیدارشناسی تجارب زیسته معلمان کلاس های چندپایه، مورد مطالعه: معلمان شهرستان سقز

رشید احمدی فر^{۱*}، آرزو فرجیانی^۲

^۱ دانشیار جامعه شناسی و عضوگروه آموزش علوم اجتماعی دانشگاه فرهنگیان کردستان، تهران، ایران

^۲ دبیر آموزش و پرورش و مدرس دانشگاه پیام نور سقز، ایران

* نویسنده مسئول: r.ahmadifar@cfu.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۱۱

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی تجارب زیسته معلمان دوره ابتدایی از چالش های کلاس های چندپایه و تأکید بر راهکارهای پیشنهادی ایشان انجام شد. روش پژوهش کیفی و از نوع پدیدارشناسی به شیوه کلایزی بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل آموزگاران زن و مرد باتجربه ی کلاس های چندپایه در سطح شهرستان سقز بود که از بین آنها نمونه آماری شامل ۱۰ نفر از معلمان با بیشترین سنوات تدریس به عنوان معلم چندپایه به روش نمونه گیری هدفمند انتخاب شدند. پس از انجام مصاحبه نیمه ساختاریافته، اطلاعات حاصل از مصاحبه ها از طریق تحلیل محتوا و کدگذاری باز، محوری و انتخابی منجر به جمع بندی نهایی از مهم ترین چالش های آموزشی و تربیتی کلاس های چندپایه و راهکارهای عملی به کارگرفته شده توسط معلمان این کلاس ها شد. یافته های پژوهش نشان داد که مهم ترین چالش آموزشی کلاس های چندپایه کمبود وقت و مدیریت زمان با توجه به تعداد و حجم زیاد عناوین درسی و مهم ترین چالش تربیتی این کلاس ها دوزیانه بودن دانش آموزان می باشد. یافته ها نشان داد در زمینه حل مشکلات آموزشی و تربیتی کلاس های چندپایه، می توان پیشنهاداتی از قبیل لزوم وجود دوره های تربیت معلم ویژه ی کلاس های چندپایه و نیز ضرورت بازنگری در تدوین کتب درسی مرتبط با شرایط کلاس های چندپایه در عین انطباق با اهداف برنامه درسی ملی ارائه نمود.

واژگان کلیدی: مشکلات کلاس های چندپایه، تجارب زیسته معلمان، راهکارهای پیشنهادی

تمامی حقوق نشر برای فصلنامه رویکردی نو بر آموزش کودکان محفوظ است.

شیوه استناد به این مقاله: احمدی فر، ر (۱۴۰۲) پدیدارشناسی تجارب زیسته معلمان کلاس های چندپایه، مورد مطالعه: معلمان شهرستان سقز. فصلنامه رویکردی نو بر آموزش کودکان، ۵(۳): ۴۵-۵۵.

مقدمه

یکی از شاخص های توسعه عدالت در هر جامعه ای آموزش و پرورش همگانی برای تمام آحاد جامعه است. در کشور ما نیز این امر جزو برنامه ریزی های اصلی نظام تعلیم و تربیت می باشد. در این میان محدودیت هایی از قبیل شرایط اقلیمی، مشکلات مالی، تأمین معلم و غیره، تشکیل کلاس برای تمام افراد واجب التعلیم را به ویژه در روستاها و مناطق دورافتاده

جغرافیایی با مشکلاتی روبرو ساخته است که نتیجه آن تشکیل کلاس هایی با عنوان کلاس های چندپایه است. صمدیان [۱] مسائلی همچون مهاجرت روستائیان، تعصبات قومی، بالا رفتن سن ازدواج، کاهش جمعیت، پراکندگی روستاها، عدم تأمین نیروی انسانی مجرب و افزایش نرخ تکرار پایه را از دلایل گسترش کلاس های چندپایه در مناطق روستایی کشور می داند. به بیان مرتضوی زاده [۲] تدریس چندپایه یکی از اشکال

غیبت مکرر دانش آموزان و معلمان، فضای نامناسب آموزشی، کمبود امکانات و وسایل کمک آموزشی و بی ثباتی نیروی انسانی روبرو هستند.

در بررسی چالش های تدریس مناطق روستایی در منطقه موچش، وکیلی قصریان [۱۰] به چالش های خاص تدریس، چالش های شخصی معلمان، چالش های زمینه ای تدریس در مناطق روستایی و چالش های اداری اشاره کرده است.

حسینی [۱۱] با مطالعه تطبیقی وضعیت حرفه ای و نظام تربیت معلم کلاس های چندپایه ی ایران با کانادا، یونان و اندونزی به تأکید بر استفاده از آموزش های عملی و ادغام برنامه های تئوری و عملی، برگزاری دوره های حضوری آموزش ضمن خدمت و استفاده از روش های غیرحضوری مانند برنامه های زنده تلویزیونی، وبسایت های مختلف و برگزاری سمینارها و کارگاه ها به عنوان راهکارهای رفع مشکلات کلاس های چندپایه پرداخته است.

در بررسی کلاس های چندپایه مناطق روستایی شهرستان کلبهر، بشیری حدادان و همکاران [۱۲] محاسن و مشکلات مربوط به کلاس های چندپایه را دسته بندی کرده و برای هر کدام از مقولات دسته بندی شده شواهدی را برشمرده اند. ایشان مشکلاتی همچون کمبود سرانه دانش آموزی، کم توجهی آموزش و پرورش به دوره ابتدایی چندپایه، تأکید بر دروس ریاضی و فارسی در مقابل کم توجهی به دروس هنر و ورزش و مشکلات مربوط به ارزشیابی را از مشکلات عمومی این کلاس ها عنوان کرده اند؛ مشکلات مربوط به دانش آموزان از دید آنان عبارتند از: دوزبانه بودن، مختلط بودن، ضعیف بودن بنیه علمی و وجود تنش بین آنان. در بین مشکلات فراوان مطرح شده ی مربوط به معلمان، نداشتن امتیازات ویژه معلمان کلاس های چندپایه نسبت به سایر معلمان، برگزار نشدن دوره های آموزشی ویژه برای این معلمان، عدم آگاهی از روش تدریس ویژه چندپایه، تأکید معلمان بر پایه های اول و ششم در مقابل کم توجهی به سایر پایه ها را ذکر کرده اند. و در نهایت مشارکت کم تر خانواده ها در انجام تکالیف، ارتباط کم تر آن ها با مدرسه و به کارگیری دانش آموزان در امور خانه و خانواده را از مشکلات مربوط به خانواده های دانش آموزان چندپایه دانسته اند.

قنبری و نیکخواه [۱۳] با بررسی فرصت ها و محدودیت های کلاس های چندپایه از زبان معلمان کلاس های چندپایه استان چهارمحال و بختیاری، شماری از محدودیت ها از جمله: کمبود زمان، کم رنگ شدن بعضی دروس، کمبود اطلاعات و مسئولیت زیاد معلمان، حواس پرتی و مشکل سازمان دهی دانش آموزان،

آموزشی است که می تواند نیاز بسیاری از کشورهای مختلف دنیا را در جهت بهبود و توسعه ی فرآیند یادگیری و محو بیسوادی و دست یابی به آموزش همگانی برآورده سازد. کلاس های چندپایه سازمانی است که بر اساس آن دانش آموزان در سنین مختلف با هم در یک کلاس قرار دارند. برخی از معلمان چندپایه ممکن است دو پایه را درس بدهند، اما برخی بیشتر از آن و حتی شش پایه (در برنامه درسی ملی جدید) را تدریس کنند، به عبارت دیگر کلاس چندپایه موقعیتی است که در آن یک معلم به پایه های متعدد هم زمان یا جداگانه در یک جلسه تدریس می کند [۳]. در کلاس های چند پایه معلم بایستی پاسخگوی نیازهای آموزشی و پرورشی دانش آموزانی با سن، توانایی و مهارت و همچنین پایه تحصیلی متفاوت باشد؛ که این خود مزایا و معایبی دارد. از مزایای آن می توان به ارتباط عاطفی بیشتر معلم با دانش آموز به ویژه در کلاس های کم جمعیت، آزادی عمل معلم، توسعه مهارت های اجتماعی و ارتباطی دانش آموزان اشاره کرد و از معایب آن حجم زیاد محتوا، عدم وجود تجهیزات و کمبود وقت تدریس را می توان نام برد [۴].

شرایط جغرافیایی و کوهستانی بودن استان کردستان، مهاجرت شمار بسیاری از روستائیان به شهرها و کمبود مراکز آموزشی در روستاهای دورافتاده و همچنین مشکل کمبود نیروی انسانی مجرب، باعث گسترش کلاس های چندپایه در این استان شده است. وجود ۱۱۸ دبستان چندپایه از مجموع ۱۹۲ دبستان شهرستان سقز، محقق را بر آن داشت تا ضمن بررسی تجارب معلمان کلاس های چندپایه شهرستان سقز به شناسایی مشکلات و چالش های این کلاسها و راه حل های پیشنهادی آن ها بپردازد. این مهم می تواند زمینه ی شناسایی و تجزیه و تحلیل واقعی این مشکلات را فراهم آورد. در راستای تحقق این موارد، پاسخگویی به سوالات زیر دارای اهمیت می باشد:

- ۱) مهم ترین مسائل و مشکلات کلاس های چندپایه (به تفکیک مهم ترین مشکلات آموزشی و مهم ترین مشکلات تربیتی) از دید معلمان چیست؟
- ۲) راهکارهای عملی به کار گرفته شده توسط معلمان این کلاسها برای حل هر کدام از این مشکلات چیست؟

پیشینه عملی و نظری

مطالعات انجام شده در زمینه شناسایی مسائل و چالش های کلاس های چندپایه به عوامل مختلفی اشاره می کنند. از نظر پژوهشگرانی چون رثوف ضیائی [۵]، فرجی [۶]، صالحی [۷]، عبدی [۸] و مکوسانا و کاپیسا [۹] کلاس های چندپایه با مشکلاتی همچون کمبود وقت، کم تجربگی معلمان، نامتناسب بودن ترکیب سنی و جنسی، نداشتن طرح درس توسط معلمان،

شده توسط وی می باشد. چالش های مربوط به دانش آموزان به بیان وی شامل ویژگی های فردی آنان همچون شرایط جسمی، دوزبانگی، بیش فعالی، نیازهای ویژه، اختلال یادگیری، عدم انگیزه و اجبار به تحصیل، تعارضات خانوادگی دانش آموزان و عدم بهره مندی از روان شناس و مشاور در مدارس و حواس پرتی و بی نظمی و آزار و اذیت می باشد. از چالش های مطرح شده ی مربوط به جامعه و محیط توسط وی می توان به عدم وجود برنامه درسی همسو و منطبق با شرایط چندپایه، عدم رسیدگی به مدارس چندپایه ی مناطق محروم، عدم بهره مندی از فناوری های نوین آموزشی و بسترهای آموزش آنلاین، وسایل سرمایشی و گرمایشی، سرویس بهداشتی و وسایل حمل و نقل، شرایط سخت محیطی و صعب العبور بودن مسیر و فاصله ی زیاد تا مدرسه را نام برد. وی در بخش چالش های مربوط به عناصر برنامه درسی از دشواری در پوشش برنامه درسی پایه های مختلف، حجم زیاد کتاب ها و مشکل بودجه بندی دروس، عدم انطباق اهداف و محتواهای آموزشی با واقعیت های زندگی و میزان پایین تحقق اهداف نام برده است. و سرانجام در بخش چالش های مربوط به نظام چندپایه به نبود آموزش های چندپایه ی مناسب پیش از خدمت در مراکز تربیت معلم، نابسند بودن دوره های توانمندسازی ضمن خدمت، عدم تعدیل و متناسب سازی برنامه درسی ملی برای آموزش چندپایه و نبود برنامه درسی مناسب و بومی شده، مشکلات سیستم آموزشی و در نتیجه افزایش تعداد پایه ها و ناهمگنی سنی و جنسی اشاره کرده است.

مرور پژوهش های پیشین در زمینه چالش های کلاس های چندپایه نشان می دهد اغلب مطالعات انجام گرفته به بررسی و دسته بندی مسائل و مشکلات این کلاس ها به صورت کمی و در قالب ارائه آمار و ارقام پرداخته اند، حال آنکه نگاهی پدیدارشناسانه به چالش های این کلاس ها بر اساس بررسی کیفی تجارب زیسته معلمانی که خود سال ها به تدریس در این کلاس ها مشغول بوده اند از اهداف پژوهش حاضر است. کاربرد روش پدیده شناسی به پژوهشگران کمک می کند تا فارغ از محاسبات آماری به مطالعه عمیق پدیده ها بپردازند، و نیز نظر به اهمیت شناسایی راهکارهای عملی به کارگرفته شده توسط همین معلمان، ضرورت انجام پژوهش در این زمینه امری اجتناب ناپذیر است.

روش شناسی تحقیق

برای انجام این پژوهش از روش تحقیق کیفی به شیوه پدیدارشناسی استفاده شده است. در پژوهش های کیفی سعی بر بکارگیری نوعی نگره ی عمیق، بامعنا و حتی غیرابزاری به

عدم همکاری اولیاء و کمبود نیروی خدماتی و امکانات بهداشتی را برشمرده اند.

کریمی و غفوری [۴] به بررسی مزیت ها و محدودیت های کلاس های چندپایه بر اساس تجارب معلمان کلاس های چندپایه کرمانشاه پرداخته اند. یکی از محدودیت های مطرح شده توسط ایشان که نسبت به پژوهش های دیگر متفاوت است تغییر سیستم آموزشی به سیستم ۳-۳-۶ است که تعداد پایه در کلاس را افزایش داده و با حضور دانش آموزان دختر و پسر پایه ی ششم که در بحران بلوغ قرار دارند مشکلاتی را در پیشگیری از برخی آسیب ها و کنترل کلاس ایجاد می کند.

در پژوهش انصاری و حسنی کریم آباد [۱۴] به توصیف دو تجربه زیسته متفاوت معلمان در کلاس های چندپایه پرداخته شده است. تجربه زیسته معلمانی که شیوه های مدیریتی، تدریس، ارزشیابی، فرایند یاددهی- یادگیری، برنامه هفتگی و طرح درس را به گونه ای سازمان می دهند که مشارکت و تعامل دانش آموزان را در کلاس افزایش دهند. و تجربه زیسته ی دیگر بر انجام مسئولیت کلاس توسط معلمان و استفاده از شیوه هایی که حداقل مشارکت دانش آموزان را در پی دارد، دلالت دارد.

عبدی [۱۵] در بررسی مشکلات اجرای برنامه ی درسی در کلاس های چندپایه منطقه موسیان عواملی همچون کمبود وقت، کمبود امکانات، شلوغی دانش آموزان، سرانه ی مالی پایین، رفت و آمد روزانه معلمان و عدم بیتوته، ناهمگنی سنی، کمبود اطلاعات و تجارب معلمان و سواد پایین اولیاء را برشمرده است.

شناسایی منابع استرس شغلی در معلمان چندپایه از مواردی است که در تحقیق نظری [۱۶] بررسی شده است. وی مشکلات ساختاری، مشکلات فردی معلم، مشکلات محیطی و مشکلات اقتصادی، مشکلات اولیاء، مشکلات حمایتی و در نهایت مشکلات دانش آموزی را به عنوان اولویت منابع استرس معرفی کرده است.

مرور نظام مند مطالعات کلاس های چندپایه در ایران از دیدگاه ابراهیمی [۱۷] به دسته بندی و ارائه تصویری کلی از چالش های کلاس های چندپایه منجر شده است. در تحلیل این چالش ها وی یافته ها را به پنج طبقه اصلی شامل چالش های مربوط به معلمان، دانش آموزان، جامعه و محیط، عناصر برنامه درسی و نظام چندپایه تقسیم بندی کرده و به بررسی جداگانه یا ترکیبی آن ها پرداخته است. در بخش مشکلات مربوط به معلمان: عدم آمادگی معلمان به دلیل عدم آموزش مناسب دانش و مهارت های لازم در پیش از خدمت و ضمن خدمت، عدم حمایت از معلمان در قالب نظارت و راهنمایی، توجه به مواد آموزشی بیش از دانش آموزان و نیازها و تفاوت های فردی آنان از موارد بیان

عنوان یک روش تحقیق کیفی، الگوی منظمی از تکرار، گردآوری و تحلیل هم زمان داده‌ها است. این الگو اغلب از گردآوری داده‌های تحلیل تا اشباع داده‌ها ادامه می‌یابد [۲۰]. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه آموزگاران زن و مرد باتجربه ی کلاس های چندپایه در سطح شهرستان سقز بود. از این جامعه آماری ابتدا افرادی به صورت هدفمند به گونه ای انتخاب شدند که بیشترین سنوات تدریس به عنوان معلم چندپایه را در کارنامه کاری خود دارا بودند. پس از هر مصاحبه، پاسخ ها بررسی و کدهای باز و محوری استخراج می شدند و سپس مصاحبه های بعدی تا رسیدن به مرحله ای که اطلاعات حاصل از مصاحبه شناخت بیشتری فراهم نمی ساخت، انجام شد؛ با توجه به اشباع نظری داده ها تنها با ۱۰ نفر مصاحبه به عمل آمد. در انتها تحلیل انجام شده جهت اعتباربخشی در اختیار تعدادی از مصاحبه شوندهگان و اساتید دانشگاه قرار داده شد و نظرات اصلاحی ایشان در جمع بندی نهایی لحاظ گردید.

مسائل، رفتار و یافته هاست [۱۸]. با استفاده از روش پدیدارشناسی پژوهشگر قادر است یک سیستم تفسیری و تبیینی ایجاد کند که به کمک آن ارتباط و تبادل و تعامل درونی خود با دیگران را برقرار کند. بر این اساس، روابط با هر پدیده دیگری که در محدوده تجارب زندگی است، با استفاده از شیوه هایی مثل توصیف، تصور و تفکر، قابل درک است. با این روش می‌توان تجربه زنده (زیسته) را مطالعه و پدیده‌ها را همانطور که در آگاهی وجود دارد، تبیین نمود. همچنین جوهر یا معنی پدیده‌ها را کشف و به توصیف معانی تجربی زندگی به همان گونه که با آنها زندگی می‌کنیم دست یافت. در نهایت این روش، پژوهشگر را قادر می‌سازد با درک کلی از پدیده‌های تحت مطالعه به ارائه نظریه مرتبط با زندگی فردی یا تجربه طولانی مدت یک پدیده یا رفتارهای انسانی بپردازد. روش‌های گوناگونی برای تحلیل اطلاعات در پدیدارشناسی مطرح است که در این تحقیق تمرکز بر روش پدیدارشناسی کلایزی است. پدیدارشناسی کلایزی یک روش‌شناسی شامل هفت گام است که برای بررسی پدیده مورد مطالعه براساس تجربه زیسته افراد استفاده می‌شود [۱۹]. تحلیل داده‌ها در این روش تحقیق به

جدول ۱) مشخصات اعضای شرکت کننده در مصاحبه نیمه ساختاریافته

جنسیت		تحصیلات			رشته تحصیلی				سنوات خدمت در کلاس های چندپایه (به سال)					
زن	مرد	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دانشجوی دکترا	دیگرا	مدیریت آموزشی	آموزش ابتدایی	راهنمایی و مشاوره	مطالعات برنامه درسی	برنامه ریزی درسی	کمتر از ۱۰	۱۰ تا ۱۴	۱۵ تا ۱۹	بلا ی ۲۰
۳	۷	۵	۲	۱	۲	۱	۵	۲	۱	۱	۴	۱	۱	۴

انتخابی صورت گرفت که منجر به تلفیق نتایج در قالب یک توصیف جامع از موضوع مورد پژوهش بود. در جمع بندی نهایی مهم ترین چالش های آموزشی و تربیتی کلاس های چندپایه و راهکارهای عملی به کارگرفته شده توسط معلمان این کلاس ها، استنتاج و طبقه بندی شد. جهت اعتبارسنجی تحقیق، از نظرات سه نفر از استادان و مدرسان دانشگاه به منظور اعمال نظر نهایی استفاده شد.

در مصاحبه ی نیمه ساختاریافته برای سوالاتی که مطرح می شوند، غالباً پاسخی از قبل در نظر گرفته نشده است و پژوهشگر و پاسخگو آزاد هستند هرچه می خواهند بگویند. پژوهشگر می تواند متن سوال را تغییر یا درباره آن توضیح دهد [۲۱]. با توجه به هدف پژوهش از سوالات زیر در مصاحبه استفاده گردید:

برای انجام مصاحبه، اصول اخلاقی انجام تحقیق همچون کسب رضایت برای مصاحبه، رعایت اصل محرمانه بودن داده ها و اطلاعات و آگاهی از موضوع مصاحبه مورد توجه قرار گرفت. اظهارات نمونه ها در جریان بررسی و ثبت مصاحبه های نیمه ساختاریافته منجر به جمع آوری اطلاعات لازم برای تحلیل محتوا و کدگذاری باز، محوری و انتخابی جهت مقوله بندی و استخراج نتایج نهایی شد. به این ترتیب که ابتدا مصاحبه های انجام گرفته تایپ و کدبندی شدند. در کدگذاری باز، داده ها بررسی و موارد با معنای یکسان در کدهای مشترک طبقه بندی شده و سپس مفاهیم متناسب به هر کد اختصاص داده شد. پس از کدگذاری باز، کدهای محوری بر اساس تجزیه و تحلیل شباهت ها و تفاوت ها شناسایی شده تا به نوعی مقوله بندی منجر شد. و در نهایت با بررسی مقوله ها، فرآیند انجام کدگذاری

یافته های پژوهش

به منظور دستیابی به اهداف و پاسخگویی به سؤالات تحقیق، اطلاعات جمع آوری شده از فرم های مصاحبه طبقه بندی و تحلیل گردید. پس از انجام مرحله تحلیل محتوا و کدگذاری باز، محوری و انتخابی در نهایت مهم ترین چالش های آموزشی و تربیتی کلاس های چندپایه در ۲ مقوله اصلی و ۶ مقوله فرعی و ۱۷ مؤلفه و ۳۲ راهکار عملی به کارگرفته شده توسط معلمان این کلاس ها، استنتاج و طبقه بندی شد. در جدول ۲ مقوله های اصلی، فرعی و مفاهیم شناسایی شده در تجارب معلمان کلاس های چندپایه نشان داده شده است.

(۱) لطفا بفرمایید مهم ترین مسائل و مشکلات کلاس های چندپایه (به تفکیک مهم ترین مشکلات آموزشی و مهم ترین مشکلات تربیتی) چیست؟
 (۲) راهکارهای عملی به کار گرفته شده توسط شما برای حل هر کدام از این مشکلات چه بوده است؟
 (۳) در پایان اگر نکته یا پیشنهاد خاصی را مدنظر دارید، مطرح فرمایید.

جدول ۲) مفاهیم و مؤلفه های اصلی و فرعی به دست آمده از مصاحبه با معلمان کلاس های چندپایه شهرستان سقز

مقوله های اصلی (کدهای انتخابی)	مقوله های فرعی (کدهای محوری)	مفاهیم شناسایی شده در تجارب معلمان در ارتباط با مشکلات کلاس های چندپایه (کدهای باز)	راهکارهای عملی بکارگرفته شده توسط معلمان
مشکلات آموزشی	کمبود وقت و مدیریت زمان	کمبود وقت جهت تدریس کتاب های درسی با حجم زیاد در مدت زمانی کم	<ul style="list-style-type: none"> تنظیم برنامه درسی صحیح برای تدریس هر درس در هر پایه مشغول کردن پایه های دیگر در حین تدریس درس پایه اصلی با تعیین تکالیف مناسب ثبت فعالیت ها در چک لیست یا دفاتر شاخص آموزشی در خارج از وقت به حداقل رساندن زمان استراحت حذف حضور و غیاب هرروز و هر جلسه حذف انجام کارهای ستادی در هنگام تدریس و آموزش تعیین زمان ارباب و رجوع به خارج از موقع تدریس استفاده از وقت آزاد و تشکیل کلاس فوق برنامه به کارگیری دانش آموزان زنگ تر پایه های بالاتر جهت راهنمایی و کمک به دانش آموزان ضعیف کمک گرفتن از اولیای باسواد جهت تمرین با دانش آموزان کاستن از مطالب بی اساس کتاب های درسی و تدریس مطالبی که با زندگی واقعی دانش آموزان ارتباط دارد. کاهش دادن آمار دانش آموزان کلاس های چند پایه و اختصاص معلمان بیشتر از دو نفر به مدارس روستایی
		محدودیت زمانی جهت ارزیابی فعالیت های دانش آموزان و انجام ارزشیابی	<ul style="list-style-type: none"> کم کردن حجم تکالیف و آزمون ها جهت توانایی بررسی آن ها بررسی تکالیف و فعالیت های دانش آموزان در خارج از وقت تدریس (ساعات بعد از ظهر)
		هم زمانی تدریس چند کتاب در یک زمان ۴۵ دقیقه ای	<ul style="list-style-type: none"> آشنایی با تمام محتوای کتاب های درسی ابتدایی و برنامه ریزی جهت تدریس مطالب دارای محتوای طولی مشابه در تمام پایه ها با هم
عدم وجود تجهیزات و امکانات	فقدان تجهیزات آموزشی	کمبود وسایل کمک آموزشی و عدم استفاده مناسب از وسایل آموزشی به علت هم زمانی تدریس	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از وسایل خود معلم همچون لپتاپ شخصی تأمین تعدادی از وسایل کمک آموزشی در مدرسه با کمک دانش آموزان با امکانات موجود و در دسترس

مقوله های اصلی (کدهای انتخابی)	مقوله های فرعی (کدهای محوری)	مفاهیم شناسایی شده در تجارب معلمان در ارتباط با مشکلات کلاس های چندپایه (کدهای باز)	راهکارهای عملی بکارگرفته شده توسط معلمان
		نامناسب بودن فضای فیزیکی کلاس ها	<ul style="list-style-type: none"> درخواست و پیگیری از مسئولان جهت رسیدگی بیشتر به وضعیت فیزیکی مدارس روستایی
	حجم زیاد محتوا	تعداد زیاد عناوین درسی	<ul style="list-style-type: none"> تنظیم برنامه درسی هفتگی بر اساس اهمیت دروس و گنجاندن کتابهای مهم و لازم التدریس در سه زنگ اول برای هر پایه
		حجم زیاد کتب درسی	<ul style="list-style-type: none"> ملاک قرار ندادن بودجه بندی پایه های اعلام شده توجه به نکات ضعف دانش آموزان و تمرکز بیشتر روی آن ها به جای وقت گذراندن بر روی مفاهیم ساده
	عدم آموزش تخصصی معلمان برای تدریس در کلاس های چندپایه	کمبود اطلاعات و تجارب معلمان	<ul style="list-style-type: none"> افزایش معلومات معلمان کلاس های چندپایه با استفاده از شرکت در کارگاه ها، همایش ها و دوره های ضمن خدمت تخصصی با حضور اساتید مجرب و بررسی تجربه کشورهای دیگر تعامل با سایر همکاران جهت کسب تجربه در زمینه حل مشکلات کلاس خود
		عدم وجود آموزش های لازم در خصوص کلاس های چند پایه به معلمان	<ul style="list-style-type: none"> مطالعه منابع مناسب درباره روش های تدریس در کلاس های چندپایه و استفاده از تجربه همکاران باتجربه
مشکلات تربیتی	مسائل تربیتی و فرهنگی دانش آموزان و خانواده ها	دوزبانه بودن دانش آموزان	<ul style="list-style-type: none"> برنامه ریزی زبانی برای دانش آموزان دوره اول (پایه اول تا سوم) جهت افزایش میزان آشنایی آنها با زبان فارسی معلم می تواند دانش آموزانی که در حوزه خاصی از تدریس مطالب مشکل دارند به طور جداگانه مورد آموزش قرار دهد.
		ورود پایه ششم به مقطع ابتدایی و سخت گیر شدن والدین پایه ششم به علت سن بلوغ دانش آموزان	<ul style="list-style-type: none"> ارتباط نزدیک با اولیای دانش آموزان و دعوت از آنان جهت حضور در کلاس و مشاهده نزدیک مدیریت کلاس توسط معلم
		مسائل تربیتی دانش آموزان به دلیل مختلط بودن کلاسها	<ul style="list-style-type: none"> برقراری ارتباط نزدیک با دانش آموزان و اولیای آنان
		عدم توجه به تدریس مهارت های زندگی با توجه به تأکید صرف بر دانش افزایی	<ul style="list-style-type: none"> اختصاص یک روز در ماه جهت آموزش مهارت های زندگی به صورت نظری و عملی توسط معلم با استفاده از روش های نمایشی ، مشاهده ای ، فیلم (با استفاده از لپ تاپ)
	دشواری مدیریت و کنترل کلاس	ایجاد مزاحمت پایه ها برای هم در حین تدریس یک موضوع مهم	<ul style="list-style-type: none"> تنظیم قوانین تنبیهی و تشویقی لازم الاجرا برای کنترل دانش آموزان از نظر تربیتی
		مشکلات کار گروهی در پایه های پنجم و ششم به علت سنشان و تداخل پایه ها در یکدیگر	<ul style="list-style-type: none"> قراردادن پایه های اول و دوم و سوم در یک روز و پایه های چهارم و پنجم و ششم در روزهای دیگر
		روش تدریس معلم	<ul style="list-style-type: none"> استفاده از روشهای خاص اداره کلاس چندپایه به ویژه روش گروهی و موضوع محور

است. مقوله های اصلی مشکلات کلاس های چندپایه شامل مشکلات آموزشی و مشکلات تربیتی در شکل شماره ۱ به تصویر کشیده شده است.

بر اساس یافته های حاصل از تحلیل کیفی چالش های کلاس های چندپایه و راهکارهای پیشنهادی معلمان، مدل مفهومی مشکلات آموزشی و تربیتی کلاس های چندپایه ارائه شده

شکل ۱: مشکلات اصلی آموزشی و تربیتی کلاس‌های چندپایه از دید معلمان

می باشد. همچنین کوچک بودن فضای کلاس از جهت قرار گرفتن دانش آموزان پایه های مختلف در کنار هم عامل ایجاد مشکل تمرکز در دانش آموزان عنوان شده است.

مشکلات تربیتی کلاس های چندپایه بر اساس شکل ۱ مشتمل بر: (۱) مسائل تربیتی و فرهنگی دانش آموزان و خانواده ها و (۲) دشواری مدیریت و کنترل کلاس می باشد. آنچه در این میان بیش از همه مورد تأکید معلمان بوده است، مشکل دوزبانه بودن دانش آموزان ذکر شده است. مصاحبه شونده ی شماره ۶ که ۲۰ سال است در این کلاس ها به تدریس مشغول است، در این باره چنین می گوید: «در مناطق روستایی که آموزش های پیش از دبستان وجود ندارد، دانش آموزان پایه اول با ورود به مدرسه در کتاب های خود با زبان فارسی مواجه می شوند که به دلیل عدم آشنایی با آن، با مشکلات زیادی در درک مفاهیم درسی، خواندن و نوشتن روبرو می شوند».

بحث و نتیجه گیری

در تحلیل تجارب زیسته ی معلمان کلاس های چندپایه شهرستان سقز از مشکلات آموزشی و تربیتی این کلاس ها، به مواردی اشاره شده است که برخی از آن ها در پژوهش های پیشین نیز ذکر شده است. پاسخگویی به نیازهای آموزشی و پرورشی دانش آموزانی با سن، توانایی، مهارت و از همه مهم تر پایه تحصیلی متفاوت در کلاس های چند پایه به معلمان مجربی نیاز دارد که بتوانند برای مشکلات فراوان پیش روی خود راه حل هایی مناسب بیابند. معلمانی که با درک ملموس مشکلات،

بررسی چالش های بیان شده توسط معلمان نشان می دهد که بیشترین مشکلات آموزشی کلاس های چندپایه عبارت اند از: (۱) کمبود وقت و مدیریت زمان، (۲) عدم وجود تجهیزات و امکانات، (۳) حجم زیاد محتوا، (۴) عدم آموزش تخصصی معلمان برای تدریس در کلاس های چندپایه. در این میان تأکید تمام مصاحبه شوندگان بر مشکل کمبود وقت و مدیریت زمان در کلاس های چندپایه، بر اهمیت آن صحنه می گذارد. به اعتقاد مصاحبه شونده ی شماره ۹ با بیش از ۲۴ سال سابقه ی تدریس در کلاس های چندپایه «یکی از اصلی ترین مشکلات در کلاس های چند پایه، کمبود وقت است، به این معنا که معلم مجبور است در یک کلاسی که مثلاً دانش آموزان پایه اول تا ششم در آن حضور دارند شش درس را در کمترین زمان در نظر گرفته شده آموزش دهد، صرف نظر از ارزشیابی ورودی و سنجش آغازین. این امر می تواند کیفیت تدریس را به شدت کاهش دهد و در یادگیری دانش آموزان اختلال ایجاد کند». در زمینه عدم وجود تجهیزات و امکانات به نظر می رسد کمبود سرانه دانش آموزی بالاخص در مناطق محروم و روستایی که خانواده ها نیز یا حاضر به مشارکت در تأمین هزینه ها نمی باشند و یا توان کمک مالی به مدرسه را ندارند بیش از مناطق شهری و کلاس های تک پایه مشکل ساز شده است. مصاحبه شونده شماره ۶ «عدم دسترسی به امکانات مناسب آموزشی از قبیل: وسایل کمک آموزشی، سیستم رایانه ای و اینترنت» را از مهم ترین چالش های کلاس های چندپایه مطرح نمود که از نمونه های بارز عدم تحقق عدالت آموزشی در این کلاس ها

درسی و حجم زیاد کتب درسی اشاره نمودند. برای حل این مشکل معلمان از راهکارهایی چون «تنظیم برنامه درسی هفتگی بر اساس اهمیت دروس و گنجاندن کتابهای مهم و لازم التدریس در سه زنگ اول برای هر پایه، ملاک قرار ندادن بودجه بندی پایه های اعلام شده، توجه به نکات ضعف دانش آموزان و تمرکز بیشتر روی آن ها به جای وقت گذراندن بر روی مفاهیم ساده» استفاده کرده اند. چهارمین چالش آموزشی کلاس های چندپایه عدم آموزش تخصصی معلمان برای تدریس در این کلاس ها می باشد که از نظر مصاحبه شوندگان «کمبود اطلاعات و تجارب معلمان و عدم وجود آموزش های لازم در خصوص کلاس های چند پایه به معلمان» یکی از مشکلات عمده در این زمینه است. طبق گفته ی مصاحبه شونده ی شماره ۲ «معلمان ما برای تدریس در کلاس های چند پایه آموزش ندیده اند و هر کس به صورت سلیقه ای به دنبال اداره کلاس است». جهت حل این مشکل مصاحبه شوندگان پیشنهاداتی همچون «افزایش معلومات معلمان کلاس های چندپایه با استفاده از شرکت در کارگاه ها، همایش ها و دوره های ضمن خدمت تخصصی با حضور اساتید مجرب و بررسی تجربه کشورهای دیگر، تعامل با سایر همکاران جهت کسب تجربه در زمینه حل مشکلات کلاس خود و همچنین مطالعه منابع مناسب درباره روش های تدریس در کلاس های چندپایه» را ذکر نمودند.

در زمینه مشکلات تربیتی یکی از چالش های معلمان مسائل تربیتی و فرهنگی دانش آموزان و خانواده ها است. «مسائل تربیتی دانش آموزان به دلیل مختلط بودن کلاسها، عدم توجه به تدریس مهارت های زندگی با توجه به تأکید صرف بر دانش افزایی، ورود پایه ششم به مقطع ابتدایی و سخت گیر شدن والدین پایه ششم به علت سن بلوغ دانش آموزان و دوزبانه بودن دانش آموزان» از جمله مشکلات عمده در این زمینه می باشد. مصاحبه شونده شماره ۴ در این زمینه بیان داشت: «در برخی مناطق دانش آموزان دوزبانه هستند و در دوره اول ابتدایی که مشتمل بر سه پایه اول است، دانش آموزان نیازمند یاری بیشتری از جانب معلم برای جاانداختن مطلب هستند». در مواجهه با این مشکلات، معلمان از راهکارهایی چون: «برقراری ارتباط نزدیک با دانش آموزان و اولیای آنان، اختصاص یک روز در ماه جهت آموزش مهارت های زندگی به صورت نظری و عملی توسط معلم با استفاده از روش های نمایشی، مشاهده ای و فیلم، ارتباط نزدیک با اولیای دانش آموزان و دعوت از آنان جهت حضور در کلاس و مشاهده نزدیک مدیریت کلاس توسط معلم، برنامه ریزی زبانی برای دانش آموزان دوره اول (پایه اول تا سوم) جهت افزایش میزان آشنایی آنها با زبان فارسی»

به تنها چیزی که می اندیشند حل این مشکلات فراتر از بروکراسی پرپیچ و خم امور اداری است. پژوهش حاضر به منظور بررسی تجارب زیسته معلمان از چالش های کلاس های چندپایه و راهکارهای پیشنهادی ایشان، با روش پژوهش کیفی به شیوه پدیدارشناسی بر اساس تحلیل محتوا و کدگذاری مصاحبه های نیمه ساختاریافته انجام شد. لذا به منظور دستیابی به اهداف و پاسخگویی به سؤالات پژوهش، پس از انجام مرحله تحلیل محتوا و کدگذاری باز، محوری و انتخابی در نهایت مهم ترین چالش های آموزشی و تربیتی کلاس های چندپایه در ۲ مقوله اصلی، ۶ مقوله فرعی و ۱۷ مفهوم و نهایتاً ۳۲ راهکار عملی به کارگرفته شده توسط معلمان این کلاس ها، استخراج و طبقه بندی شد.

اولین چالش آموزشی معلمان این کلاس ها، کمبود وقت و مدیریت زمان است. مصاحبه شوندگان به مواردی همچون «کمبود وقت جهت تدریس کتاب های درسی با حجم زیاد در مدت زمانی کم، محدودیت زمانی جهت ارزیابی فعالیت های دانش آموزان و انجام ارزشیابی و هم زمانی تدریس چند کتاب در یک زمان ۴۵ دقیقه ای» اشاره کردند. پیشنهادات معلمان جهت حل این مشکل عبارت اند از: تنظیم برنامه درسی صحیح برای تدریس هر درس در هر پایه، ثبت فعالیت ها در چک لیست یا دفاتر شاخص آموزشی در خارج از وقت، مشغول کردن پایه های دیگر در حین تدریس درس پایه اصلی با تعیین تکالیف مناسب، به حداقل رساندن زمان استراحت، حذف حضور و غیاب هر روز و هر جلسه، حذف انجام کارهای ستادی در هنگام تدریس و آموزش، استفاده از وقت آزاد و تشکیل کلاس فوق برنامه و به کارگیری دانش آموزان زرنگ تر پایه های بالاتر جهت راهنمایی و کمک به دانش آموزان ضعیف. دومین چالش آموزشی معلمان، عدم وجود تجهیزات و امکانات است. از موارد مطرح شده توسط مصاحبه شوندگان در این زمینه «فقدان تجهیزات آموزشی، کمبود وسایل کمک آموزشی و عدم استفاده مناسب از وسایل آموزشی به علت هم زمانی تدریس و نامناسب بودن فضای فیزیکی کلاس ها» می باشد. راهکار معلمان جهت حل این مشکلات مشتمل بر استفاده از وسایل خود معلم همچون لپتاپ شخصی، تأمین تعدادی از وسایل کمک آموزشی در مدرسه با کمک دانش آموزان با امکانات موجود و درخواست و پیگیری از مسئولان جهت رسیدگی بیشتر به وضعیت فیزیکی مدارس روستایی می باشد. مصاحبه شونده شماره ۱۰ اظهار داشت: «برای جبران کمبود وسایل کمک آموزشی از وسایل دست ساز که توسط معلم و دانش آموزان ساخته شده استفاده می شود». سومین چالش آموزشی معلمان، حجم زیاد محتوا می باشد. مصاحبه شوندگان در این زمینه به تعداد زیاد عناوین

موازین اخلاقی

در این مطالعه اصول اخلاق در پژوهش شامل اخذ رضایت آگاهانه از شرکت کنندگان و حفظ اطلاعات محرمانه آنها رعایت گردیده است.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران مراتب قدردانی و تشکر خود را از کلیه شرکت کنندگان این پژوهش که با استقبال و بردباری، در روند استخراج نتایج همکاری نمودند، اعلام می‌دارند.

تعارض منافع

نویسندگان این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی در انجام و نگارش آن ندارند.

واژه نامه

۱. مکوسانا و کاپیسا	1. Mkusana, Kapisa
۲. پراوال پروک	2. Pravalpruk

فهرست منابع

- [1] Samadian P. Management and teaching methods in multi-grade classes, Tabriz: Author. 2007. [Persian]
- [2] Mortazavizadeh H. Teaching guide in multigrade classes. Tehran: Abed. 2009. [Persian]
- [3] Saidkhan SM, Heydari A. Evaluating the management of multi-grade classrooms in elementary schools from the perspective of educational leaders. Bi-quarterly journal of research in educational sciences and counseling, 2019; 6(13). [Persian]
- [4] Karimi M, Ghafouri Kh. The advantages and limitations of multi-grade classes based on the lived experiences of multi-grade classes teachers. Teacher's Professional Development Quarterly, 2017; 3(2): 59-74. [Persian]
- [5] Rauf Ziyai R. Planning, teaching and managing multigrade classes. Tehran: Tarbiat Melam Center. 1991. [Persian]
- [6] Faraji A. Investigating the educational quality of multi-level elementary school classes. Research project report, East Azerbaijan Education Organization, 2001. [Persian]
- [7] Salehi Z. Comparing the efficiency and effectiveness of teachers and the academic success of students in multi-level and single-level classes. Research project

استفاده نموده اند. چالش تربیتی بعدی دشواری مدیریت و کنترل کلاس می باشد. از موارد مطرح شده در این زمینه توسط مصاحبه شوندهگان «ایجاد مزاحمت پایه ها برای هم در حین تدریس یک موضوع مهم، مشکلات کار گروهی در پایه های پنجم و ششم به علت سسنان و تداخل پایه ها در یکدیگر» است. راهکارهای عملی به کارگرفته شده توسط معلمان مشتمل بر «تنظیم قوانین تنبیهی و تشویقی لازم‌الاجرا برای کنترل دانش‌آموزان از نظر تربیتی، قراردادن پایه های اول و دوم و سوم در یک روز و پایه های چهارم و پنجم و ششم در روزهای دیگر و استفاده از روشهای خاص اداره کلاس چندپایه به ویژه روش گروهی و موضوع محور» می باشد.

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش و با لحاظ نمودن کثرت کلاس های چندپایه در کشور ما و وجود چالش های اساسی در زمینه آموزش تخصصی معلمان برای این کلاسها، به نظر می رسد ضرورت وجود دوره های تربیت معلم ویژه ی کلاس های چندپایه اجتناب ناپذیر است. آشنایی با روش های تدریس ویژه ی کلاس های چندپایه با تأکید بر مدیریت زمان جهت تدریس عناوین متعدد درسی در یک زمان برای چندین پایه و توجه به عوامل فرهنگی، تربیتی و روانی دانش آموزان در این کلاس ها را می توان سرلوحه اهداف و برنامه های این آموزش ها قرار داد. همچنین در این زمینه می توان با برگزاری همایش های تخصصی و دعوت از معلمان کلاس های چندپایه به صورت فصلی یا ماهانه در اعتلای سطح معلومات این معلمان گام برداشت. این نتایج با یافته های پژوهش بشیری حدادان و همکاران [۱۲] همسویی دارد. به اعتقاد پراوال پروک [۲۲] معلمان باید از طریق آموزش یا دوباره آموزی یاد بگیرند که چگونه تدریس خود را مؤثرتر و موفق تر سازند یا از تجربیات معلمان باتجربه، بهره مند شوند. از طرفی با توجه به مشکلات تدریس کتاب های درسی ای که مخصوص کلاس های تک پایه طراحی شده اند، و در کلاس های چندپایه نیز علیرغم محدودیت زمان و حضور پایه های مختلف در کنار هم مورد استفاده قرار می گیرند، بازنگری در تدوین کتاب های درسی متناسب با کلاس های چندپایه الزامی است: کتابهایی که هم مطابق با اهداف برنامه درسی ملی باشند و هم مرتبط با واقعیت های کلاس های چندپایه. نتایج پژوهش ابراهیمی [۱۷] نیز مبین لزوم طراحی و تدوین برنامه ای جامع متناسب با شرایط کلاس های چندپایه با همان اهداف توسعه ملی و وفادار به برنامه درسی ملی و با در نظرگرفتن ویژگی های فرهنگی، زبانی و منطقه ای کلاس های چندپایه است.

- Psychological Advances, Educational Sciences, 2018; (17): 16-31. [Persian]
- [15] Abdi S. Problems of curriculum implementation in multi-grade classes of Musian region. Master's thesis. Chamran martyr of Ahwaz University, 2018. [Persian]
- [16] Nazari A. Identifying sources of occupational stress in multi-grade teachers: a qualitative study. Master's thesis. University of Zanjan, 2019. [Persian]
- [17] Ebrahimi S. A systematic review of multigrade classroom studies. Quarterly Journal of Curriculum Planning Research, 2021; 18(2): 101-131. [Persian]
- [18] Khanifar H, Muslimi N. Principles and basics of qualitative research methods. (second edition). Tehran: Negah Danesh Publications, 2017. [Persian]
- [19] Habibi A, Regular S. Phenomenology book. Tehran: Naron Publications. 2022. [Persian]
- [20] Colaizzi P.F. Psychological research as a phenomenologist views it. In: Valle, R.S. and King, M., Eds., Existential-Phenomenological Alternatives for Psychology, Oxford University Press, New York, 1978; 48-71.
- [21] Razavi SM, Akbari M, Jafarzadeh M, Zali M. Reexamination of mixed research method. (second edition). Tehran: Tehran University Press, 2012. [Persian]
- [22] Pravalpruk K. Partnerships in teacher development for new Asia. Report of an international conference, UNESCO. 1995; 111-141
- report, East Azerbaijan Education Organization. 2002. [Persian]
- [8] Abdi H. Examining the educational problems of multigrade classes. Research project report, East Azerbaijan Education Organization. 2005. [Persian]
- [9] Mkusana K, Kapisa M. Self-taught multi-grade teaching. Translated by Moharram Aghazadeh. Tehran: Aizh. 2008. [Persian]
- [10] Vakili Qasrian L. Challenges of teaching in rural areas, a case study in Mochesh region of Kurdistan. Master's thesis. The University of Kordestan, 2010. [Persian]
- [11] Hosseini S. A comparative study of the professional status and teacher training system of multigrade classes in Iran with Canada, Greece and Indonesia. Master's thesis. Tarbiat University of Shahid Rajaei, 2013. [Persian]
- [12] Bashiri Hadadan K, Mahmoudi F, Rezapour Y, Adib Y. Describing the experiences and perceptions of teachers and experts about education in multi-level classes of elementary school in rural areas, Kalibar Education and Learning Research, 2014; 12(2): 107-120. [Persian]
- [13] Ghanbari M, Nikkhah M. What do teachers of multi-grade classes know about the opportunities and limitations of these classes? Teacher's Professional Development, 2016; 2(2): 55-66. [Persian]
- [14] Ansari A, Hosni Karimabad A. Describing the lived experiences of primary school teachers about multi-level classes (case study: multi-level classes of Anzali District Education Department).